

Înrudiți cu pecenegii, cumanii făceau parte din marea familie a neamurilor de limbă turcică. Se pare că ar fi fost chiar un trib peceneg. Cert este că aveau aceeași limbă. Numele lor venea probabil de la cum (care în turca veche avea sensul de câmpie, stepă). Slavii (rușii) îi numeau polovți, de lapole, câmpie. Bizantinii le ziceau komanoi sau skitai (sciți). Semnificațiile turcice îi numeau kâpciaci (stepa din Nordul Mării Negre se numea Dest'i Kâpciak. Șincai (1754-1816) în cronică sa Hronica Românilor și a mai multor neamuri considera că pecenegii și cumanii (cumii) erau Români din Dacia. Locuind teritoriul vechii Dacii, scriitorii bizantini relatau victoriile bazileilor asupra dacilor.

Bizantinologul Petre S. Năsturel îi aprecia pe daci fiind români și cumani. Stăpânirea cumanilor se întindea până în ținuturile fluviului Volga (de la Carpați la lacul Aral). Au sosit din Nord și Est în secolul XI, i-au învins pe rudele lor pecenegii care au trecut Istrul în Imperiul Bizantin și s-au așezat în locul lor. S-au stabilit întâi în Moldova, apoi în Muntenia și ocupau o mare suprafață a văii Dunării de Jos. Au venit prin 1057 și au stat până la marea năvălire a tătarilor în 1241, aproape două secole. Erau nomazi. Păștori cu turme, cirezi și herghelii. Cunoșteau câteva meșteșuguri.

Nu cunoșteau sau nu practicau agricultura. Veniseră cu căruțele și corturile împreună cu familiile. Ca autohtonii români, purtau părul lung, barbă, mustățile atârdate, îndoite în jos, căciuli țuguiate, înalte (pilei comanici), haine largi. Chronicon Pictum Vindobonense l-a înfățișat pe regele Ladislav IV Cumanul (1272-1290) cu căciulă cumană cu fundul ascuțit. Cronicarul bizantin Niketas Choniates descrie evenimentele dintre 1118-1206 în Istoria scrisă în 21 de cărți. Amintește de înfrângerea bizantinilor din 1150 în timpul împăratului Manuel I Comnenul (1143-1180) și îi caracterizează destul de aspru. Prădau tot ce le ieșea în cale, încărcând prăzile pe cai.

Armamentul lor constă într-o tolbă atârnată pieziș la șolduri și arcuri încovoiate și săgeți... Învârtesc în jurul lor și sulițe. Același cal care îl poartă... îi dă și hrană din vinele deschise (obiceiul nomazilor de a-și potoli foamea cu sângele cailor), ba chiar, dacă e iapă, împlinește și poftă animalică a barbarului. Pentru trecerea fluviului, folosește un burduf de piele umplut cu paie, bine închis. Cumanii erau stăpâni peste Moldova și Muntenia până dincolo de Olt, până în apropiere de Vidin, unde era Vadul Cumanilor (Cumanski Brod menționat într-un act al lui Mircea cel Bătrân 1386-1418).

Aici se afla un mare centru cuman, care prin secolul al XIII-lea a dat bulgarilor o dinastie, a Terterizilor (poate și a Șişmanizilor). Relațiile îndelungate cu semnițele uralo-altaice, în special cumanii, au sugerat ideea formării unei structuri politice, a unui concept de stat. Iorga nota: Prin tovărășia cu cumanii, din muntele de la Argeș și Muscel, ei au putut da românilor un impuls pentru alcătuirea domniei, care de la Borciu cumanul a putut trece prin Seneslav și ai lui, la Basarabă cel cu

nume cuman.

Pare surprinzător deoarece turanicii, după cum afirma Iorga, n-au avut nici rege, nici han. Iorga sublinia: Așa numiții cumani de dincolo de Dunăre (Nordul fluviului) erau supușii creștini ai cumanilor și înaintașii noștri în această țară. Cea mai veche cronică turcă Oguzname amintește de Români. În secolul al IX-lea în oștile lui Oguz Han trimise împotriva valahilor și altor populații europene erau și kâpciacii, adică cumanii. Desigur eroarea cu secolul al IX-lea, trebuie corectată cu secolul al XI-lea când au fost primele relații între valahi și cumani. Iorga în Istoria Românilor are un capitol care se intitulează Simbioza română-cumană, unde scria: (...) Împărăția cumană a admis simbioza cu românii în secol XIII dar fără ca aceștia să poată avea regii lor proprii. Notabil este faptul că pe teritoriul Munteniei și Moldovei zeci de localități au nume cuman sau care amintesc de cumani.

În actele vremii, Diploma Ioaniților din 1247 și bula papală din 1234 a lui Grigore al IX-lea (1227-1241), Muntenia și Moldova erau numite Cumania. În documentele europene Cumania nu reprezintă tot teritoriul stăpânit de cumani, de la Dunăre până în Turan, ci teritoriile subcarpatice de pe teritoriul fostei Dacii. Cercetătorii moderni localizau Cumania la Est de Banatul Severinului și Oltenia. Împăratul german Sigismund de Luxemburg (1410- 1437) în titulatura sa includea Cumania (pe lângă alte stăpâniri: Serbia, Galiția, Bulgaria). Limba cumană, probabil un dialect al limbii pecenege, este cunoscută de istorici prin manuscrisul de la începutul secolului XIV (1301,1307) numit Codex cumanicus, care cuprinde câteva texte liturgice în limba cumană (cărți din Evanghelie, Crezul, Cele 10 porunci).

A fost publicat de Geza Kúun. Cercetătorii au studiat și un dicționar cumano-latino-persan care cuprinde cca 3.000 de cuvinte, care dovedește că limba cumană este înrudită cu cea turcă.

Dicționarul se pare că ar fi fost cercetat și de eruditul umanist italian Francesco Petrarca (1304-1374). Există posibilitatea ca scrisul secuiesc de pe răbojuri să fie originar din limba cumană, nu din cea maghiară. Niketas Choniates afirma că între cnezatul rus de Halici (Galiția, denumirea bizantină) sau Taurosciția, (denumirea metaforică arhaică a Rusiei) și Imperiul Bizantin exista teritoriul stăpânit de cumani, la Nordul Istrului.

Primele incursiuni ale cumanilor în Imperiul Bizantin au fost în timpul regelui maghiar Solomon (1063-1074) când lotrii cumanilor (lotrunculis cumanorum) din armata maghiară s-au speriat de oastea împlatșată a împăratului. Apoi în 1078 au incendiat satele din apropierea Adrianopolului și s-au retras repede. Apoi cumanii au invadat Imperiul Bizantin în timpul mării invazii din 1094 în timpul împăratului Alexis I Comnenul (1081-1118). De atunci jafurile cumane s-au succedat continuu. În 1148 Manuel I Comnenul (1143-1180) înfrânge și respinge pe cumanii invadatori la Nord de Dunăre. În 1150 cumanii revin, pradă cetățile bizantine la Sud de Dunăre, înfrâng pe bizantini, le omoară căpetenia și prădând tot ce li se ivea în cale s-au întors fără primejdie acasă.

În lupta pentru tron pretendentul Andronic Comnen se aliază cu cumanii pentru atacul asupra Bizanțului (1166). În 1191, s-a consemnat victoria bizantinilor împăratului Isaac II Anghelos (1185-1195) asupra cumanilor. În 1201, Roman Mstislavici (1199- 1205) cneazul Haliciului și Volâniei, din prietenie pentru romei (bizantini), a atacat oastea vlahilor și cumanilor care năvăliseră în Imperiul Bizantin, și a distrus-o spre lauda credinței creștinilor, a pus capăt năvălirilor cumane.

După expresia consacrată de N. Iorga, simbioza română-cumană, aceasta a avut efecte benefice și pentru unii și pentru ceilalți. Deseori vlahii și cumanii au atacat împreună Imperiul Bizantin și deopotrivă și alți dușmani puternici. Răscoala vlahilor și bulgarilor din Balcani, în 1185-1186, sub conducerea fraților Asan și Petru, n-a avut succes la început. Împăratul Isaac II Anghelos a pornit prima campanie împotriva insurgenților și i-a împrăștiat. Vlahii s-au aliat cu cumanii. În 1187 împăratul pornește în a doua expediție contra rebelilor. Victoria bizantină de la Lardeea. Împăratul i-a luat captivi pe soția lui Asan și pe fratele Ioan.

A patra campanie împotriva răsculaților s-a derulat fără succes (1190). Isaac a pierdut mare parte din armată și Dumnezeu l-a ajutat să nu se strămute în Infern. În 1194 se consacră victoria vlahilor și cumanilor împotriva bizantinilor. Orașul Niș a fost pustiit. Aliații iau o pradă nemăsurată în bărbați, femei, animale. Peste câțiva ani, la 23 aprilie 1199 s-a consemnat victoria vlahilor și cumanilor asupra bizantinilor. Tracia a fost serios devastată și prădată în timpul împăratului Alexios III (1195-1203). Niketas Choniates a participat ca secretar imperial la campaniile împăratului Isaac II Anghelos împotriva răsculaților vlahi și bulgari aliați cu cumanii și relatările sale sunt un izvor neprețuit pentru istorici.

Un episod important în Istoria Românilor este lupta pentru emancipare a noilor formațiuni statale românești.

Litovoi cu ajutorul cumanilor a ocupat teritorii care aparțineau coroanei maghiare. Este cunoscut faptul că regele ungar Bela al IV-lea (1235- 1270) se intitula rege al Cumaniei și pecetea sa susținea această pretenție. Se considera stăpân al teritoriului din Sudul Carpaților, din Câmpia Munteană. Ungurii au pretextat neplata unor sume de bani și faptul că voievodul ocupase o parte din regatul nostru ce este dincolo de Carpați. Răzvrătirea voievodului i-a adus moartea înainte de anul 1276. Frații săi au căzut în captivitate iar Bărbaț și-a răscumpărat libertatea cu o mare sumă de bani. Și regele Ștefan V (1270-1272) se declara duce ardelean (dux transilvanus) și domn al cumanilor (dominus cumanorum).

Peste câțiva ani a izbucnit marea revoltă a cumanilor împotriva stăpânirii ungurești în anul 1282 sau 1284. Iorga comenta Marea Răscoală a cumanilor din 1284 trebuie să fi atins și interesele Transilvaniei. Regele alergă în ajutor și putu supune pe rebeli. O parte a învinșilor trecu cu toate acestea hotarul Carpaților și se refugie în țara tătarilor pe care nimeni din înaintașii săi nu o străbătuse. Se referea la teritoriul viitorului stat feudal românesc Moldova.

Din scrierile cărturarilor bizantini medievali, cunoaștem câteva nume de șefi cumani. Ţelgu a întreprins o expediție în Sudul Dunării în 1087 în timpul împăratului Alexios I (1081-1118). Kutesk l-a ajutat pe regele maghiar Salomon (1063-1074) să recupereze prin 1085-1086, tronul pe care-l pierduse în 1074. Salomon promisese șefului cuman stăpânirea Transilvaniei. Atacul cuman asupra Ungariei n-a avut succes. Lazăr trece Dunărea în 1148 și pradă teritoriile bizantine. Împăratul Manuel I Comnenul (1143-1180) atacă personal pe cumani și însufletind oștirea obține victoria în care mulți dușmani sunt uciși și vreo sută printre care și căpetenia Lazăr devin captivi.

Mai târziu Lazăr s-a creștinat. Numele latin și creștin a determinat cercetătorii să enunțe ipoteza că au fi fost un șef valah supus cumanilor sau un cuman creștinat. În marea răscoală a cumanilor împotriva ungarilor din 1284 una din căpeteniile cumane era numită Arbuș (nume turanic traductibil prin pepene verde), arestat de episcopul Ardealului. În cadrul aceluiași eveniment, cronicarul

maghiar din secolul XIII, Simon de Keza, amintește de șeful cuman Oldamur.

O mare catastrofă s-a abătut asupra Imperiului Bizantin la începutul secolului al XIII-lea. Dacă atacurile permanente de câteva secole ale popoarelor migratoare par evenimente mai puțin catastrofale, participanții la Cruciada a IV-a (1202-1204), fără mari succese împotriva musulmanilor dușmani ai Crucii, au atacat, tot în numele Crucii teritoriile creștine. După ocuparea unor orașe (printre care Zadar/Zara, pe coasta Dalmației) au atacat orașul schismatic (ortodox) Constantinopol, pe care l-au cucerit la 12 aprilie 1204. Sălbaticul jaf asupra capitalei imperiale bizantine, considerat cea mai mare tâlhărie din istorie, a constituit punctul culminant al incredibilului război creștin-creștin. Bizantinii s-au retras în Asia Mică și au continuat existența fostului imperiu al romeilor numit din aprilie 1204 Imperiul Bizantin de Trapezunt, iar cruciații sub conducerea Veneției au întemeiat la 16 mai 1204 imperiul latin de Constantinopol, alegând pe Balduin de Flandra împărat.

Acum atacurile cumanilor aveau ca obiectiv nu stăpânirile bizantine, ci pe cele latine. În 1205 Tracia a fost cumplit prădată de cumanii aliați cu Ioniță, suveranul valah al Imperiului româno-bulgar. La 14 aprilie 1205, oastea lui Ioniță formată din valahi și bulgari, aliată cu 14.000 de cumani, a înfrânt categoric armata latinilor și Balduin de Flandra căzut în captivitate a fost închis la Târnovo unde a murit. Orașul Tesalonic a fost ocupat de vlahi și cumani. A fost administrat de vlahul Cușmen (numele este totuși cuman) o perioadă de timp până a fost recuperat de latini. Situația în fostul Imperiu Bizantin era incertă. Stăpâneau teritorii diferite latinii și bizantinii, peste care se succedau raziile prădalnice ale oștenilor lui Ioniță, țarul vlahilor și bulgarilor (1197-1207), aliat cu cumanii.

Așadar strălucita idee a lui Iorga și sintagma simbioza româno-cumană era o realitate politică și militară. Alianța celor două popoare și colaborarea militară era de notorietate. În oștile regilor maghiar din secolul XIII luptau valahii alături de cumani. La 12 iulie 1260 războiul între unguri și cehi s-a sfârșit prin bătălia de la Kressenbrunn pe râul Morava (March). În armata regelui Bela IV (1235-1270) luptau cumani, secui, valahi alături de alte popoare (greci, bulgari, bosnieci). La mănăstirea Ipatie din Kostroma un manuscris conține fraza: În acest an (1290) polovții (cumanii) cu volochii au ucis pe regele unguresc cu numele Volodislav. Este o relatare a uciderii regelui maghiar Ladislau Cumanul (1272-1290) în cortul său, în noaptea de 10 iulie 1290, în apropierea cetății Körösszeg. Făptașii erau cumani, al căror nume este precizat. Denumirea maghiară a regelui era Kun Laszlo. Multe izvoare medievale germane atestă cooperarea militară a celor două grupuri etnice.

Guilelm al II-lea de Villehardouin, principele latin al Aheei (1246-1278) care a fost unul din cronicarii Cruciadei a IV-a, scrie despre vlahi (blagues) care se însoțeau dese ori cu cumanii de dincolo de Dunăre (turanienii stăpânitori și românii supuși acestor barbari). Călăreții cumani erau la dispoziția păstorilor războinici. Același cronicar mai pomenește de câteva ori de regele Valahiei (roi de Blakie). Alți cronicari latini amintesc de Marea Vlahie a Tesaliei, de Ioan Vlahul (Jehans li Blakis) și țara sa Vlahia (terre de Blakie) și despre dorința fierbinte a unei căpetenii a vlahilor pentru crearea unui Vlahii Mari (Blaquie la grant).

Între 1211-1225 Cavalerii Teutoni au fost așezați în Țara Bârsei (Burzenland) din porunca regelui ungar Andrei al II-lea (1205-1235). Țara a devenit înfloritoare. Cumanii au renunțat la moravuri și s-au așezat în pace sub stăpânirea teutonă. Dar Teutonii s-au extins. Au pătruns în Cumania ungurească și au convertit o mulțime de șefi la creștinism. Regele nu putea admite imixtiunea teutonă și i-a alungat pe teutoni. O cronică descrie cum fiul unei căpetenii cumane a cerut în 1227 arhiepiscopului de Gran, Robert de Veszprém să fie creștinat împreună cu oamenii săi. Reprezentantul papei în ținuturile sălbătice care colcăiau de păgâni și schismatici (ortodocși) s-a conformat, iar cumanul și-a chemat tatăl care a sosit cu o mulțime de cumani care s-au creștinat.

Papalitatea dorea o Cumanie creștină vasală. O altă căpetenie cumână, Borz/Borcea, cere regelui

Ungariei pe la sfârșitul secolului al XIV-lea să fie botezat cu ai lui și să i se trimită un episcop să combată schisma și să lupte cu pseudoepiscopii (românii ortodocși). Iorga considera că menționarea acestora este de cea mai mare importanță. Deci în 1228 a fost înființată o eparhie catolică la curbură Carpaților, numită Episcopia Cumanilor. Titularul se numea Teodoric (Th. Cumanorum, humilis minister, umilul slujitor). În 1234 papa Grigore al IX-lea (1227-1241) a scris prințului de coroană maghiar (viitorul rege Bela al IV-lea, 1235-1270) avertizându-l asupra acelor pseudoepiscopi ce sunt de rital grecilor și că a poruncit episcopului cumanilor să numească valahilor un episcop catolic.

Reședința episcopului cumanilor, numit al Milcoviei era la Civitas Milcoviae, probabil la Odobești în județul Vrancea. Existența sa a fost de scurtă durată. În 1241 au năvălit tătarii și influența catolică a dispărut. Papalitatea nu a renunțat. Încercarea de reconstruire a episcopiei în 1332 de regele ungar Carol Robert de Anjou (1308-1342) nu s-a realizat. Urmașul său Ludovic cel Mare (1342-1384) cu ajutorul reginei mamă Elisabeta, a solicitat sprijinul pontifical și la 29 martie 1347 papa Clement al VI-lea (1342-1352) a poruncit episcopului de Kalocsa să reînființeze Episcopia Milcoviei pe ruinele lăcașului distrus.

Multe personalități de origine cumană sunt consemnate în izvoarele medievale. Țarul bulgar Gheorghe I Terter (1280-1292) era de neam cuman și urmașii săi din familia Terterizilor au dat câțiva țari ai Bulgariei până la Mihail Șişman (1323-1330) care s-a presupus că ar fi fost cumană.

Regina Elisabeta a Ungariei, soția regelui Ștefan al V-lea (1270-1272) și fiul lor viitorul rege Ladislau Cumanul au fost de origine turanică. Soția lui Ioniță Caloian (1197-1207) țar al valahilor și bulgarilor a fost cuman. Familiile valahe Borzo, Borșa, Borcea, Borciu. Borzești aveau nume cumane.

Stăpânitorul Dobrogei Balica, avea un nume vechi turcesc derivat din cumanul balîk amintit în Codex Cumanicus cu înțelesul de pește. Întemeietorul primului stat feudal Țara Românească, Basarab este evidențiat în actele regelui Ungariei, Carol Robert de Anjou în 1316, apoi în 1324 sub denumirea Basarab Filius Tocomeri. Este un nume turc preluat de la cumani din termenii basmak - a domina, aba - tată, deci tată stăpânitor.

Tocomerius provine din turco- cumanul Tok-Temür cu traducere Fier tare (nu din slavul Tihomir/Tugomir avansat de slaviștii români). Numele lui Basarab se înscrie în categoria numelor cumane: Tocsabă, Tortabă, Talabă, Tâncabă, Carabă. Afară de omonime Limba Română a inclus multe toponime terminate în ui (Vaslui, Behlui, Călmățui, Covurlui), Caraiman (preot negru), Cozia (nucet: coz - nucă) ș.a. Alte toponime: Comana, Comanca, Kumanovo (Bulgaria), Caracal (Kara Kale - cetate neagră), Teleorman (Deliorman - pădure nebună). Și multe substantive comune: beci, ceaun, buzdugan, vâtaf, tălmaci, catifea, catâr, odaie, dușman, cioban. Lexicul românesc s-a îmbogățit substanțial în urma conviețuirii cu turanicii cumani. O parte din termeni este de origine pecenegă. Fiind același neam pecenegii, uzii, cumanii este greu de făcut deosebirea cuvintelor din ce categorie fac parte.

Viorel Gh. Speteanu